

ἀπὸ τὶς ὑψηλὲς κορυφὰς καὶ τὶς αἰώνιες πηγὰς τοῦ καθάρου καὶ ἀρχετύπου λόγου καὶ εἶναι χαρὰ καὶ εὐλογία θεοῦ, νίκη τοῦ πνεύματος καὶ θρίαμβος τῆς ζωῆς! Μόνο μιὰ τέτοια πίστις εἶναι ἀπρόσβλητη ἀπὸ τὰ κύματα τοῦ σκεπτικισμοῦ, τοῦ ὑλισμοῦ καὶ τοῦ ἀθεϊσμοῦ, ἀσάλευτη ὅπως ὅλος ὁ κόσμος, ἀκατάλυτη ὅπως ἡ ζωὴ. Μόνο μὲ μιὰ τέτοια πίστις ἡ θρησκεία πραγματοποιεῖ τὸν ὑψηλὸν κοσμικὸν προορισμὸν τῆς καὶ εἶναι ὅ,τι πρέπει νὰ ἦναι ἡ θρησκεία, θεία πνευματικὴ καὶ ἠθικὴ λύτρωσις! "Ἄλλως ὁ ἀνθρώπος, ποὺ πιστεύει μὲ μιὰ τυφλὴ ὑποκειμενικὴ πίστις ὡς ἀπλὸ αἰσθημα αἰσθητικῆς πηγῆς, θὰ αἰσθάνεται πάντα κάτω ἀπ' τὰ πόδια του νὰ χάσκη ἡ ἄβυσσος τῆς ἀμφιβολίας καὶ τοῦ σκεπτικισμοῦ καὶ τὸ στοιχεῖο τῆς κοσμικῆς ἀγωνίας μπρὸς του νὰ μουγγρίζῃ καὶ νὰ ἦναι πάντα ἕτοιμο νὰ ὀρμήσῃ κατ' ἀπάνω του, νὰ ξεσκίση καὶ νὰ κατασπαράξῃ τὴ ζωὴ του στὶς ἄβυσσαλεῖς στιγμὲς τῆς καὶ στὶς σκοτεινὰς καὶ ἀξημέρωτες νύχτες τῆς.

Ἡ αἰωνία θρησκεία τῆς ἀνθρωπότητος εἶναι μόνο ἡ θρησκεία τοῦ ἱεροῦ λόγου!

"Ἄν ὁ Κάντ ἐστήριζε στ' ἀληθινὰ τὴ φιλοσοφία του στὴν πίστις, ὡς ἐν' ἀπλὸ τυφλὸ αἰσθημα αἰσθητικῆς πηγῆς δίχως κανένα θεωρητικὸν στήριγμα καὶ πνευματικὸ φῶς, στὸ νόημα πολλῶν ἐρμηνευτῶν του, ἡ Καντιανὴ φιλοσοφία δὲ θὰ εἶχε καμμιά καθολικώτερη ἀξία γιὰ τὴν ἀνθρωπότητα καὶ ὁ Κάντ δὲ θὰ μπορούσε νὰ θεωρηθῆ ὡς ἐν' ἀπὸ τὰ μεγαλύτερα φιλοσοφικὰ πνεύματα ὅλου τοῦ κόσμου. Στὴν περίπτωσιν αὕτη θὰ ὑπῆρχε πραγματικὴ σύγκρουσις τῆς θεωρητικῆς καὶ τῆς ἠθικῆς φιλοσοφίας του καὶ τὸ ὅλο φιλοσοφικὸν σύστημά του θὰ παρουσίαζε τὸ περίεργον φαινόμενον, ἀπ' τὸ ἓνα μέρος ἄλλες φωτεινὰς καὶ δημιουργικὰς δυνάμεις νὰ χτίζουν καὶ νὰ δημιουργοῦν καὶ ἀπ' τὸ ἄλλο μέρος ἄλλες σκοτεινὰς δυνάμεις νὰ γκρεμίζουν καὶ νὰ καταστρέφουν ὅ,τι ἔχτισαν καὶ ἔδημιούργησαν οἱ πρῶτες δυνάμεις. Στὴν περίπτωσιν αὕτη θὰ ἔλαβεν ἀπόλυτα δίκαιον ὁ Heine νὰ χαρακτηρίσῃ τὸν Κάντ κατὰ στροφὴν τοῦ πολιτισμοῦ καὶ Ῥοβεσπιέρον τῆς φιλοσοφίας καὶ τοῦ θεοῦ.

Ἄλλ' ἀρὰ γε αὐτὸς εἶναι ὁ ἀληθινὸς Κάντ; Ἐνας Σίσυφος τοῦ πνεύματος, ἓνας Σίβας¹ τῆς φιλοσοφίας καὶ τοῦ πολιτισμοῦ; Στὸ ἐπίπεδον αὐτὸ κατεβάζουν τὸν Κάντ ὅσοι ἐρμηνεύουν ὑποκειμενικὰ τὴν φιλοσοφίαν του καὶ θεωροῦν τὸν Καντιανισμὸν ὡς ὑποκειμενισμὸν, σχετικισμὸν καὶ σκεπτικισμὸν. Μιὰ τέτοια ὑποκειμενικὴ ἐρμηνεία εἶναι καὶ ἡ ἐρμηνεία, ποὺ ἐξαρτᾷ τὴν ὑπαρξὴν τοῦ ὑπερβατικοῦ πνευματικοῦ κόσμου ἀπὸ τὴν ἀτομικὴν καὶ ὑποκειμενικὴν θέλησιν καὶ τὸ ἀπλὸ αἰσθημα τοῦ καθενός. Ἡ ἐρμηνεία αὕτη βρῖσκει τὴν τελειότερον ἔκφρασίν της στὰ λόγια ἑνὸς Γάλλου διανοητή: «Πιστεύω στὴν ἐλευθερίαν, γιατί θέλω νὰ πιστεύω στὴν ἐλευθερίαν. Ὑπάρχει ἐλευθερία γιατί θέλω νὰ ὑπάρχη ἐλευθερία» (Je crois à la liberté parce que je veux

1. Ὁ θεὸς τῆς καταστροφῆς στὸν Ἰνδικὸν πολυθεϊσμόν.

y croître, la liberté existe parce que je la veux¹). Ἡ ὑποκειμενικὴ ἔρμηνεία τῆς πίστεως τοῦ Κάντ εἶναι τελεία παρερμηνεία καὶ διαστρωφὴ τῆς φιλοσοφίας του καὶ κατεβάζει τὴν ὄλη δημιουργία τοῦ Κάντ στὸ πῶς χαμηλὸ ἐπίπεδο.

Ἡ ἔρμηνεία αὐτὴ στηρίζεται σὲ μιὰ γενικώτερη θεωρία, ποὺ εἶδε τὸ φῶς τοῦ κόσμου σ' εὐρύτατους φιλοσοφικοὺς κύκλους στὸ 19ο αἰῶνα τόσο στὴ Γαλλία ὅσο καὶ στὴ Γερμανία, τὴν περίφημη θεωρία τῆς ἀνεξάρτητης ἀπὸ τὴ μεταφυσικὴ ἠθικῆς. Οἱ φιλόσοφοι (;) ποὺ δέχονται τὴ θεωρία αὐτὴ ζητοῦν νὰ θεμελιώσουν μιὰ ἠθικὴ ἀνεξάρτητη ἀπὸ τὴ μεταφυσικὴ. Ἡ θεωρία αὐτὴ βγαίνει ἀπὸ τὸ γενικὸ ἀντιμεταφυσικὸ πνεῦμα τοῦ περασμένου αἰῶνα, τὸ πνεῦμα τοῦ ἐπιστημονικοῦ θετικισμοῦ. Ἀλλ' οἱ ὁπαδοὶ τῆς θεωρίας αὐτῆς κολακεύονται νὰ πιστεύουν, πὼς ἡ θεωρία τους βρῖσκει στηρίγματα στὴ φιλοσοφία τοῦ Κάντ καὶ βγαίνει ἀπὸ τ' ἄδυτα τῶν ἀδύτων τοῦ Καντιανισμοῦ. Κατὰ τοὺς φιλοσόφους αὐτοὺς ὁ Κάντ γκρεμίζοντας μὲ τὴ θεωρητικὴ φιλοσοφία του τὴ μεταφυσικὴ θεμελιώνει μὲ αὐτόνομη ἀπὸ τὴ μεταφυσικὴ ἠθικὴ ἀπάνω στὴν ἀπόλυτη ἀνεξαρτησία τοῦ ἠθικοῦ χρέους (Sollen) ἀπὸ τὸ ὄν (Sein).

Ἀλλὰ καὶ ἡ θεωρία αὐτὴ παρερμηνεύει τελείως τὴ φιλοσοφία τοῦ Κάντ. Ἡ θεωρία τῆς ἀνεξαρτησίας τῆς ἠθικῆς ἀπὸ τὴ μεταφυσικὴ προϋποθέτει πρῶτα—πρῶτα τὸ ὀριστικὸ γκρέμισμα τῆς μεταφυσικῆς. Εἶναι μεγάλη ὅμως πλάνη νὰ πιστεύεται, πὼς ὁ Κάντ ἐγκρέμισε τὴ μεταφυσικὴ. Ὁ Κάντ ὄχι μόνο δὲν γκρεμίζει τὴ μεταφυσικὴ, ἀλλ' ἀντίθετα τὴ θεμελιώνει σὲ ἀσάλευτα ἠθικὰ βάρη μὲ ἀπόλυτη ἐπιστημονικὴ καὶ θεωρητικὴ ἀξία. Καὶ ἂν οἱ θεωρητικὲς ἀποδείξεις τῆς δογματικῆς μεταφυσικῆς ἀφήνουν ἀμφιβολίες στὸ ἀνθρώπινο πνεῦμα γιὰ τὴν ὑπαρξὴ τοῦ μεταφυσικοῦ κόσμου, οἱ ἠθικὲς ἀποδείξεις τῆς κριτικῆς ἠθικῆς μεταφυσικῆς τοῦ Κάντ δὲν ἀφήνουν καμμιά ἀπολύτως ἀμφιβολία, ὄχι μόνο στὸν ἠθικὸ λόγο, ἀλλ' οὔτε καὶ σ' αὐτὸ τὸ θεωρητικὸ λόγο. Τὸ ἔργο τοῦ Κάντ εἶναι τόσο μεταφυσικό, ὅσο καὶ τὸ ἔργο τοῦ Πλάτωνος, τοῦ Ἀριστοτέλη, τοῦ Πλωτίνου, τοῦ Descartes, τοῦ Leibniz. Ἡ μεταφυσικὴ τοῦ Κάντ μόνο στὴ μέθοδο διαφέρει ἀπὸ τὴν προκαντιανὴ δογματικὴ ἰδεαλιστικὴ φιλοσοφία. Οἱ γενικὲς ἀρχές, οἱ σκοποὶ καὶ τὰ συμπεράσματα τῆς Καντιανῆς μεταφυσικῆς ταυτίζονται μὲ τὶς ἀρχές, τοὺς σκοποὺς καὶ τὰ συμπεράσματα τῆς προκαντιανῆς ἰδεαλιστικῆς μεταφυσικῆς. Μόνο οἱ δρόμοι τῆς μεταφυσικῆς σκέψης τοῦ Κάντ εἶναι ἄλλοι, κριτικοὶ καὶ ἠθικοί.

Ἡ θεωρία τῆς ἀνεξάρτητης ἀπὸ τὴ μεταφυσικὴ ἠθικῆς δὲν μπορεῖ νὰ στηριχθῇ οὔτε ὡς ἔρμηνεία τῆς Καντιανῆς φιλοσοφίας, οὔτε ὡς αὐτοτελὴς φιλοσοφικὴ θεωρία. Μιὰ αὐτόνομη ἀπὸ τὴ μεταφυσικὴ ἠθικὴ πρῶτα-πρῶτα συγκρούεται μὲ τὴ θεμελιακὴ ἀρχὴ τῆς ἠθικῆς τοῦ Κάντ, τὴν ἀρχὴ τῆς καθολικότητος καὶ τῆς ἀναγκαιότητος τοῦ ἠθικοῦ νόμου, δη-

1. George L. Fonsegrive «Essai sur le libre arbitre», ἐκδ. Β' σελ. 235 (ἔργο βραβευμένο ἀπὸ τὴ Γαλλικὴ Ἀκαδημία τῶν ἠθικῶν καὶ πολιτικῶν ἐπιστημῶν).

λαδὴ μὲ τὴν ἀρχή, σύμφωνα μὲ τὴν ὁποία ὁ ἠθικὸς νόμος πρέπει νὰ ἦναι μι' ἀπόλυτη ἀρχὴ τοῦ καθαροῦ λόγου. Ὅταν ἡ ἠθικὴ ἦναι ἀνεξάρτητη ἀπὸ τὴ μεταφυσικὴ, δηλαδὴ ἀπὸ τὸ ἀπόλυτο πνεῦμα, ποιά θὰ ἦναι τὰ κριτήρια τοῦ ἠθικοῦ καὶ τὰ θεμέλια τῆς ἠθικῆς; Ἡ αἰσθητικότητα, ἡ ἐμπειρία καὶ ἡ φύση; Ἀλλὰ στὴν περίπτωσιν αὕτη εἶναι τελείως ἀδύνατο νὰ θεμελιωθῇ ἡ ἠθικὴ ὡς ἀνεξάρτητη ἐπιστήμη ἀπὸ τὴ φυσικὴ, ὅπως νοεῖται καὶ εἶναι στὴν οὐσία τῆς ἡ ἀληθινῆς ἠθικῆς. Μιὰ ἀνεξάρτητη ἀπὸ τὴ μεταφυσικὴ ἠθικὴ (ὡς ὑπόθεσις, γιατί στὴν πραγματικότητι δὲν ὑπάρχει ἠθικὴ ἀνεξάρτητη ἀπὸ τὴ μεταφυσικὴ) ἐξ ἀνάγκης πέφτει στὸ νατουραλισμὸ καὶ συνεπῶς στὸν ὑποκειμενισμό, τὸν ἐμπειρισμὸ καὶ τὸ σχετικισμό. Μιὰ νατουραλιστικὴ ὁμως ἠθικὴ δὲν εἶναι ποτὲ ἀνεξάρτητη ἀπὸ τὴ φυσικὴ καὶ ταυτίζεται μὲ τὴ φυσικὴ. Στὴν περίπτωσιν αὕτη ὁ ἠθικὸς νόμος ταυτίζεται μὲ τὸ φυσικὸ νόμο καὶ τὸ ἠθικὸ χρέος εἶναι ἐπιταγὴ τοῦ φυσικοῦ, μ' ἄλλους λόγους στὴν πραγματικότητι δὲν ὑπάρχει πνευματικὸς νόμος καὶ ἠθικὴ. Ἡ θὰ ὑπάρξῃ ἠθικὴ ἀνεξάρτητη ἀπὸ τὴ φυσικὴ καὶ σ' ἐξάρτησιν ἀπὸ τὴ μεταφυσικὴ ἢ δὲ θὰ ὑπάρξῃ ἀνεξάρτητη ἀπὸ τὴ φυσικὴ ἠθικὴ; στὴν τελευταία ὁμως περίπτωσιν δὲν ὑπάρχει καὶ ἠθικὴ. Συνεπῶς ἡ θεμελίωσις τῆς ἠθικῆς ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὴ μεταφυσικὴ. Ἡ ἠθικὴ τοῦ Κάντ δὲν εἶναι νατουραλιστικὴ, σχετικιστικὴ καὶ ἐμπειρικὴ, ἀλλ' ἀπόλυτα νοολογικὴ καὶ ἰδεαλιστικὴ. Οἱ ἀρχές τῆς πηγάζουν μόνο ἀπὸ τὸν καθαρὸ λόγον. Καὶ ἂν μπορούν νὰ ὑπάρξουν ἐπιφυλάξεις γιὰ τὸ νοολογισμό τῆς θεωρητικῆς φιλοσοφίας τοῦ Κάντ, δὲν ὑπάρχει ὁμως καμμιά ἀπολύτως ἐπιφυλάξις καὶ ἀμφισβολία γιὰ τὸν ἀπόλυτο νοολογισμό τῆς ἠθικῆς τοῦ φιλοσοφίας.

Ἐπίσης ὅλα τὰ στοιχεῖα τῶν ἠθικῶν ἐννοιῶν τῆς ἠθικῆς τοῦ Κάντ, τῶν ἐννοιῶν τοῦ ἀπολύτου ἀγαθοῦ, τῆς ἀγαθῆς θέλησις, τοῦ ἠθικοῦ χρέους, τῆς κατηγορικῆς προσταγῆς, τοῦ αὐτοσκοποῦ, τῆς αὐτονομίας, τῆς ὑπερβατικῆς ἐλευθερίας, εἶναι στοιχεῖα καθαρά μεταφυσικά. Καὶ ὁ ἴδιος ὁ Κάντ τὴν ἠθικὴν τοῦ φιλοσοφίας δὲν ὀνομάζει ἠθικὴν, ἀλλὰ μεταφυσικὴν τῶν ἠθικῶν.

Ἀλλ' ἡ θεωρία τῆς ἀνεξάρτητης ἀπὸ τὴ μεταφυσικὴ ἠθικῆς δὲν μπορεί νὰ σταθῇ ἐπιστημονικὰ ὡς φιλοσοφικὴ θεωρία καὶ γιὰ ἓν' ἄλλο σοβαρότατο καὶ σπουδαιότατο λόγο. Ἡ θεμελίωσις τῆς ἠθικῆς καὶ κάθε ἠθικῆς (καὶ τῆς Καντιανῆς συνεπῶς ἠθικῆς) προϋποθέτει, ὅτι ὑπάρχει ἠθικὴ ἐλευθερία. Γιὰ νὰ νοηθῇ τὸ ἠθικὸ χρέος καὶ ἡ ἠθικὴ ἐπιταγὴ πρὸς τὸ ἠθικὸ ὄν, ποὺ ἐνεργεῖ ἠθικὰ στὴ ζωὴ, πρέπει ἀπαραίτητα ἡ θέλησις τοῦ ὄντος αὐτοῦ νὰ ἦναι ἐλεύθερη, μὲ τὸ διπλὸ νόημα τῆς ἐλευθερίας στὴν Καντιανὴ φιλοσοφία, καὶ ὡς ἀνεξάρτητη ἀπ' τὴ φύσιν καὶ ὡς θετικὴ δύναμις πνευματικῆς αἰτιότητος καὶ αὐτενεργείας. Δίχως ἐλευθερία ὁ ἄνθρωπος εἶναι δοῦλος στὴ φύσιν καὶ δὲν ἔχει τὴ δύναμιν νὰ ἐκλέξῃ (ἡ δύναμις αὕτη εἶναι ἡ οὐσία τῆς ἐλευθερίας) ἀνάμεσα σὲ δυὸ πράξεις, τὴν πράξιν ποὺ ὀφείλει ἀπὸ ἠθικὴ ἀποψη νὰ ἐκλέξῃ. Στὴν περίπτωσιν αὕτη ὁ ἄνθρωπος εἶναι ὑποχρεωμένος νὰ ἐκτελέσῃ ὅ,τι τοῦ ὑπαγορεύει καὶ τοῦ ἐπιβάλλει ἡ φύσις. Ἡ

ἠθικὴ προϋποθέτει τὴ δύναμιν ἐκλογῆς ἀνάμεσα σὲ μιὰ καλὴ καὶ μιὰ κακὴ πράξη, δηλαδὴ τὴν ἐλευθερίαν. Ἄλλ' ἡ ἐλευθερία εἶναι πνευματικὴ καὶ ὑπερβατικὴ οὐσία τοῦ μεταφυσικοῦ κόσμου.

Ἡ ἠθικὴ ἐλευθερία, κατὰ τὸν Κάντ, προϋποθέτει πάντα τὴν ὑπερβατικὴν ἐλευθερίαν. Ἡ ὑπερβατικὴ ἐλευθερία τοῦ νοητοῦ ἢ μεταφυσικοῦ κόσμου εἶναι ἡ ὑπερβατικὴ ἀρχὴ καὶ πηγὴ τῆς ἐνδοκοσμικῆς ἠθικῆς ἐλευθερίας. Ὁ Κάντ σ' ὅλο τὸ ἔργο του τονίζει, πὼς ἡ ὑπόθεσις τῆς ἐλευθερίας σώζεται μόνο μὲ τὴν ἀντικειμενικὴν ὑπόθεσιν ἑνὸς ἄλλου ὑπεραισθητοῦ καὶ μεταφυσικοῦ πνευματικοῦ κόσμου, διαφοροτικοῦ καὶ ἀνεξαρτήτου ἀπὸ τὸ φυσικὸν κόσμον. Ἄν δὲν ὑπάρχῃ μεταφυσικὸς κόσμος ὑπὲρ τὸ φυσικὸν κόσμον καὶ ὑπερβατικὴ ἐλευθερία, δὲν ὑπάρχει οὔτε ἠθικὴ ἐλευθερία καὶ τὸ κράτος τῆς φυσικῆς ἀνάγκης εἶναι ἀπόλυτον σ' ὅλον τὸν κόσμον. Ὁ Κάντ θεμελιώνει ὅλη τὴ φιλοσοφίαν του, καὶ τὴν ἠθικὴν του καὶ τὴ μεταφυσικὴν του, καὶ τὴν αἰσθητικὴν του καὶ τὴ θρησκείαν του, ἀπάνω στὴν ὑπερβατικὴν ἐλευθερίαν, δηλαδὴ στὴν ὑπόθεσιν ἑνὸς μεταφυσικοῦ πνευματικοῦ κόσμου. Ποῦ εἶναι λοιπὸν ἡ περίφημη αὐτονομία τῆς ἠθικῆς ἀπὸ τὴ μεταφυσικὴν στὴ φιλοσοφίαν τοῦ Κάντ;

Ὁ Κάντ ὄχι μόνο δὲ μιλάει πούθεν ἀπὸ τὸ ἔργο του γι' αὐτόνομη ἠθικὴ ἀπὸ τὴ μεταφυσικὴν, ἀλλ' ἀντίθετα στὴ θρησκείαν του, τὸ κορύφωμα τῆς φιλοσοφίας του, ἐνώνει τὴν ἠθικὴν μὲ τὴ θρησκείαν καὶ τὸ ἠθικὸν χρέος θεωρεῖ ὡς θρησκευτικὸν χρέος καὶ ἐπιταγὴν τοῦ πνευματικοῦ, ὡς ἐντολὴν τοῦ θεοῦ. Ἡ θρησκεία ἀπὸ τὸν Κάντ ὀρίζεται ὡς συνείδησις καὶ ἐκτέλεσις τοῦ ἠθικοῦ χρέους ὡς θείας ἐντολῆς καὶ ἀγάπης τοῦ θεοῦ.

Ἡ θεωρία τῆς αὐτονομίας ἀπὸ τὴ μεταφυσικὴν ἠθικῆς εἶναι παρανόησις καὶ παρερμηνεία τῆς περίφημης Καντιανῆς θεωρίας τῆς ἠθικῆς αὐτονομίας. Ἡ ἠθικὴ αὐτονομία εἶναι ἡ ὑπέροχη ἀρχὴ τῆς ἠθικῆς τοῦ Κάντ. Ἄλλ' ὅσοι ἀπάνω στὴν ἀρχὴ αὐτὴ τῆς ἠθικῆς αὐτονομίας τοῦ Κάντ θέλησαν νὰ στηρίξουν τὴ θεωρίαν τῆς αὐτονομίας τῆς ἠθικῆς ἀπὸ τὴ μεταφυσικὴν, ἀφοῦ ἀπάνω σὲ μι' ἄλλη παρερμηνείαν τῆς θεωρητικῆς του φιλοσοφίας ἐστηρίχθη ἡ θεωρία, ὅτι ὁ Κάντ ἐγκρέμισεν τὴ μεταφυσικὴν, δείχνουν ὅτι δὲν κατώρθωσαν νὰ συλλάβουν τὸ βαθύτερον νόημα τῆς ἠθικῆς αὐτονομίας τῆς ἠθικῆς τοῦ Κάντ. Ἡ ἠθικὴ αὐτονομία τοῦ Κάντ, στὸ ἀληθινὸν νόημά της, εἶναι αὐτονομία ἀπ' τὴ φύσιν καὶ ὄχι ἀπ' τὸ πνεῦμα. Ἡ ἠθικὴ αὐτονομία τοῦ Κάντ θεμελιώνει ὄχι μιὰ ἠθικὴν ἀνεξάρτητον ἀπ' τὴ μεταφυσικὴν, ἀλλὰ μιὰ ἠθικὴν ἀνεξάρτητον ἀπ' τὴ φυσικὴν, ὅπως πρέπει νὰ ἦναι ἡ ἀληθινὴ ἠθικὴ. Ἡ ἠθικὴ αὐτονομία τοῦ Κάντ ταυτίζεται ἀπόλυτα μὲ τὸ πνεῦμα καὶ εἶναι ἡ ἴδια ἡ ἐλευθερία σὲ θετικὴν ἔννοιαν. Ἡ θετικὴ ἔννοια τῆς ἐλευθερίας, ὡς ἠθικῆς δημιουργίας, προϋποθέτει τὴν ἀρνητικὴν ἔννοιαν τῆς ἐλευθερίας, ὡς ἀνεξαρτησίας ἀπ' τὴ φύσιν. Γιὰ νὰ ὑπάρξῃ ἡ ἠθικὴ αὐτονομία, ὡς πνευματικὴ αἰτιότητα καὶ θετικὴ ἠθικὴ δημιουργία, εἶναι ἀπόλυτα ἀναγκαῖον νὰ προὑπάρξῃ ἀνεξαρτησία ἀπὸ τὴ φυσικὴν αἰτιότητα καὶ ἀναγκαιότητα. Πῶς μπορεῖ τὸ ἠθικὸν ὄν νὰ δημιουργ-

γήση τὸν καθολικὸ καὶ ἀπόλυτο ἠθικὸ νόμο ὡς μὲ ἀρχὴ τοῦ καθαρῦ λόγου τελείως ἀνεξάρτητη ἀπὸ τὴν ἐμπειρία καὶ μὲ οὐσία τῆς τὴν ἐλευθερία, ὅπως ὁ Κάντ ἐννοεῖ τὸν ἠθικὸ νόμο, ἐὰν δὲν ἦναι ἀπόλυτα ἀνεξάρτητο ἀπὸ τὴ φύση: Ἡ ἐννοια τῆς ἠθικῆς αὐτονομίας στὸν Κάντ βγαίνει ἀπὸ τὴν ἐννοια τοῦ καθαρῦ λόγου. Ἡ αὐτόνομη θέληση ταυτίζεται μὲ τὸν καθαρὸ ἠθικὸ λόγο, ὡς ἀνεξάρτητο ἀπὸ τὴν ἐμπειρία καὶ ὡς πηγὴ πνευματικῆς αὐτενεργείας καὶ ἠθικῆς δημιουργίας. Ἄλλ' ὁ καθαρὸς λόγος, ὡς ἀνεξαρτησία ἀπ' τὴ φύση καὶ ὡς πνευματικὴ αἰτιότητα, εἶναι ἡ ἴδια ἡ ἐλευθερία σὲ ἀρνητικὴ καὶ θετικὴ ἐννοια. Ἡ ἐλευθερία ὅμως, στὸ νόημα τοῦ Κάντ, εἶναι ἀναγκαῖος ὅρος τοῦ ἠθικοῦ νόμου καὶ καθαρὰ ὑπερβατικὴ οὐσία τοῦ μεταφυσικοῦ κόσμου. Συνεπῶς ὄχι ὁ διαχωρισμός, ἀλλ' ἡ ἀπόλυτη ἐνότητα τοῦ ἠθικοῦ καὶ τοῦ μεταφυσικοῦ εἶναι ἡ οὐσία τῆς φιλοσοφίας τοῦ Κάντ.

Ὅ,τι εἶναι αἰώνιο στὴν Καντιανὴ φιλοσοφία στηρίζεται στὴν ἀπόλυτη ἐνότητα τοῦ ἠθικοῦ νόμου καὶ τῆς ἐλευθερίας, τῆς ἠθικότητας καὶ τῆς πνευματικότητας, τῆς ἠθικῆς καὶ τῆς μεταφυσικῆς. Ὁ Κάντ κατωρθώνει νὰ λύσῃ τὸ ἠθικὸ πρόβλημα τῆς ζωῆς καὶ μαζὶ μ' αὐτὸ καὶ τὸ πρόβλημα τῆς ἐλευθερίας καὶ συνεπῶς καὶ τὸ μεταφυσικὸ πρόβλημα τοῦ κόσμου, μόνο καὶ μόνο γιατί ὁ καθαρὸς ἠθικὸς λόγος τοῦ ἀποκαλύπτει τὴν ἠθικὴ οὐσία τοῦ κόσμου καὶ τὴν ἀπόλυτη ἐνότητα τοῦ ἠθικοῦ νόμου μὲ τὴν ὑπερβατικὴ ἐλευθερία ὡς οὐσία τοῦ ὑπερβατικοῦ μεταφυσικοῦ κόσμου. Στὴ βαθύτερη κοσμοθεωρία τοῦ Κάντ ἡ ἀπόλυτη πραγματικότητα εἶναι ἡ ἠθικομεταφυσικὴ καὶ τὸ κοσμικὸ πρόβλημα ἠθικομεταφυσικό. Καὶ ἀκριβῶς ἐπειδὴ ἡ οὐσία τοῦ κόσμου, στὰ μάτια τοῦ Κάντ, εἶναι ἠθικὴ καὶ μεταφυσικὴ, γι' αὐτὸ καὶ κατωρθώνει μὲ τὸν καθαρὸ ἠθικὸ λόγο νὰ θεμελιώσῃ τὴν ἠθικὴ καὶ μὲ τὶς ἠθικὰς ἀποδείξεις νὰ ὑψωθῇ στὴ γνώση τοῦ ὑπεραισθητοῦ καὶ νὰ βεβαιώσῃ τὴν ἀντικειμενικὴ πραγματικότητα τοῦ μεταφυσικοῦ κόσμου καὶ νὰ θεμελιώσῃ τὴν ἠθικὴ μεταφυσικὴ, ὄχι ὡς θεωρητικὴ ἐπιστήμη τοῦ μεταφυσικοῦ κόσμου, ἀλλ' ὡς κριτικὴ βεβαίωση καὶ ἠθικὴ ἀπόδειξη τῆς ἀντικειμενικῆς πραγματικότητας τοῦ ὑπεραισθητοῦ καὶ στὴν οὐσία τοῦ πνευματικοῦ καὶ ἠθικοῦ μεταφυσικοῦ κόσμου. Συμβαίνει δηλαδὴ κι' ἐδῶ ὅ,τι καὶ στὴ θεωρητικὴ φιλοσοφία τοῦ Κάντ. Ὅπως στὴ μεταφυσικὴ τῆς φύσης ἡ καθαρὰ ὑπερβατικὴ (transzendentale) σκέψη τοῦ Κάντ κατωρθώνει νὰ θεμελιώσῃ τὴν καθαρὴ καὶ ὑπερβατικὴ γνώση τοῦ αἰσθητοῦ κόσμου, τὴν ἐμπειρία, μόνο καὶ μόνο γιατί στὴν πραγματικότητα ὑπάρχει ὁ φυσικὸς κόσμος καὶ ἡ ἁρμονία τοῦ φυσικοῦ κόσμου μὲ τὸν καθαρὸ θεωρητικὸ λόγο, ἔτσι καὶ στὸν κύκλο τῆς μεταφυσικῆς τῶν ἠθῶν ἡ μεταφυσικὴ σκέψη τοῦ Κάντ κατωρθώνει νὰ θεμελιώσῃ τὴν ἠθικὴ καὶ ἀπάνω στὴν ἠθικὴ τὴ μεταφυσικὴ, μόνο καὶ μόνο γιατί στὴν πραγματικότητα ὑπάρχει ὁ μεταφυσικὸς πνευματικὸς κόσμος μὲ οὐσία τοῦ τὴν ἐλευθερία καὶ τὴν ἠθικότητα καὶ ἡ ἁρμονία τοῦ ἠθικομεταφυσικοῦ κόσμου μὲ τὸν καθαρὸ λόγο. Ἡ μεταφυσικὴ στὸν Κάντ εἶναι σὲ ἀπόλυτη ἐξάρτηση ἀπὸ τὴν ἠθικὴ καὶ ἡ ἠθικὴ σὲ ἀπόλυτη ἐξάρτηση ἀπὸ τὴ μεταφυσικὴ. Ὁ ἠθικὸς καὶ ὁ μεταφυσικὸς κόσμος στὸ βάθος

είναι ένας και ὁ αὐτὸς κόσμος. Ἡ ἀπόλυτη ἐνότητα τοῦ πνευματικοῦ καὶ τοῦ ἠθικοῦ, τῆς μεταφυσικῆς καὶ τῆς ἠθικῆς, εἶναι ἡ ὑψηλότερη ἀρχὴ τῆς φιλοσοφίας τοῦ Κάντ. Ὅταν βγῆ ἡ ἀρχὴ αὕτη ἀπὸ τὴν Καντιανὴ φιλοσοφία γκρεμίζεται ἀμέσως σ' ἐρείπια ὀλόκληρο τὸ φιλοσοφικὸ οἰκοδόμημα τοῦ Κάντ. Τόσο παρανοεῖται ἡ Καντιανὴ φιλοσοφία ἀπὸ ὅσους ἐρμηνεύουν ὑποκειμενικὰ τὴν πίστη τοῦ Κάντ καὶ ἀπὸ τοὺς ὀπαδοὺς τῆς θεωρίας τῆς ἀνεξάρτητης ἀπὸ τὴ μεταφυσικὴ ἠθικῆς, ὥστε νὰ ὑψώνεται ὡς ἀρχὴ τοῦ συστήματός του ἡ ἀντίθετη ἀρχὴ ἀπὸ κείνη, ποὺ θεμελιώνει ὅλη τὴ φιλοσοφία του καὶ εἶναι ἡ ψυχὴ καὶ ἡ οὐσία τῆς πνευματικῆς δημιουργίας του.

Τὸ ἀληθινὸ νόημα τῆς πίστεως τοῦ Κάντ στὸν κόσμο τῶν πνευματικῶν οὐσιῶν μᾶς δίνει ὁ ἴδιος ὁ Κάντ καὶ στὶς τρεῖς κριτικὲς του. Στὸ μέρος τοῦ δευτέρου προλόγου τῆς Κ. Κ. Λ., ὅπου ὁ Κάντ μιλάει γιὰ τὴν πίστη, μιλάει ἐπίσης γι' ἀναγκαίαν σκέψη τῶν ὑπερβατικῶν καὶ αὐτῶν ὄντων. Καθαρότερα ὅμως ὁ Κάντ μιλάει στὴν Κ. Π. Λ. Στὸ μέρος τοῦ προλόγου τῆς δευτέρας κριτικῆς του, ποὺ ἀναφέραμε πρὶν ἄνω, ὁ Κάντ ἐκφράζει ἀνάγλυφα τὴ σκέψη του καὶ δὲν ἀφήνει καμμιά ἀμφιβολία γιὰ τὸ ἀληθινὸ νόημα τῶν ἀληθειῶν τοῦ καθαροῦ ἠθικοῦ λόγου καὶ ὅλης τῆς φιλοσοφίας του, ὡς φιλοσοφίας, ποὺ ἀπὸ τὴν ὑπερβατικὴ φιλοσοφία τοῦ αἰσθητοῦ ὑψώνεται μὲ ἀπόλυτη πνευματικὴ ἀναγκαιότητα στὴν ὑπερβατικὴ φιλοσοφία, στὸ ἀπᾶλυτο νόημα, ὡς φιλοσοφία τοῦ ὑπεραἰσθητοῦ. Στὸ μέρος αὐτὸ ὁ Κάντ τονίζει κατηγορηματικῶτα, ὅτι «ἡ ὑπερβατικὴ ἐλευθερία εἶναι πραγματικὴ (wirklich) μέσ' στὸν κόσμο καὶ ἀποτελεῖ τὸ ἀέτωμα τοῦ πνευματικοῦ ναοῦ ἐνὸς συστήματος τοῦ καθαροῦ λόγου καὶ μάλιστα τοῦ καθαροῦ θεωρητικοῦ λόγου».

Ἄλλ' ὅταν ὁ Κάντ βεβαιώνῃ τόσο κατηγορηματικά, ὅτι ὑπάρχει πραγματικὰ καὶ ἀντικειμενικὰ ἡ ὑπερβατικὴ ἐλευθερία, τί ἄλλο κάνει παρὰ νὰ βεβαιώνῃ, ὅτι ὑπάρχει πνευματικὴ οὐσία στὸν κόσμο ὡς ξεχωριστὴ οὐσία ἀπὸ τὴ φύση καὶ τὴν ὕλη, δηλαδὴ ὅτι ὑπάρχει ἓνας ἄλλος ἀνεξάρτητος ἀπὸ τὸ φυσικὸν κόσμο πνευματικὸς καὶ μεταφυσικὸς κόσμος; Ἐκεῖνο ποὺ κυρίως καὶ πρωταρχικὰ ἐνδιαφέρει τὸν ἄνθρωπο καὶ τὴ ζωὴ του μέσ' στὸν κόσμο καὶ τὸ χρόνο εἶναι τὸ ἐρώτημα, ἂν ὑπάρχῃ στὸν κόσμο μιὰ ξεχωριστὴ ἀπὸ τὴν ὕλη πνευματικὴ οὐσία. Ἀπὸ τὴν ἀπάντηση, ποὺ θὰ δοθῇ στὸ ἐρώτημα αὐτό, ἐξαρτᾶται καὶ ἡ ἀπάντηση ποὺ θὰ δοθῇ καὶ στὰ μεγαλύτερα καὶ συγκλονιστικώτερα προβλήματα τῆς ἀνθρώπινης ζωῆς, τὸ μεταφυσικὸ πρόβλημα τῆς ἀθανασίας τῆς προσωπικότητας καὶ τῆς ψυχῆς ὕστερ' ἀπὸ τὸ σωματικὸ θάνατο καὶ τὸ ἠθικὸ πρόβλημα τῆς ζωῆς τοῦ ἀνθρώπου ἀπάνω στὴ γῆ, τὸ πρόβλημα τῆς νίκης τοῦ ἀγαθοῦ καὶ τοῦ δικαίου καὶ τοῦ θριάμβου στὸν κόσμο τῆς ἀρετῆς· δίχως τὸ θρίαμβο στὸν κόσμο τοῦ δικαίου καὶ τῆς ἀρετῆς ἡ ζωὴ δὲν ἔχει κανένα ἀπολύτως νόημα καὶ εἶναι ἐγκληματικὸ δημιούργημα τῶν δυνάμεων τοῦ κοσμικοῦ ἐρέβους καὶ ζόφου. Ἐὰν ὑπάρχῃ πνευματικὴ οὐσία στὸν κόσμο, ὑπάρχει καὶ ἐλευθερία καὶ ἀθανασία καὶ θεὸς καὶ δίκαιο καὶ ἀγαθόν, γιὰτὶ ἡ ἐλευθερία, ἡ ἀθανασία, ἡ σοφία, ἡ ἠθικὴ

τελειότητα, ἡ δύναμη, ἡ ὁμορφιά, ἡ ἀγαθότητα, ἡ δικαιοσύνη, τὸ ἄπειρο, ἡ αἰωνιότητα κ.λ.π. εἶναι ἰδιότητες τοῦ πνεύματος. Ἐὰν δὲν ὑπάρχη πνευματικὴ οὐσία στὸν κόσμον, δὲν ὑπάρχει οὔτε θεός, γιατί ὁ θεός δὲν εἶναι τίποτ' ἄλλο παρὰ ἡ ἀπόλυτη πνευματικὴ οὐσία, τὸ ἀπόλυτο πνεῦμα!

Στὸ ὑψηλότεον καὶ θεμελιωδέστατον αὐτὸ πρόβλημα τῆς ἀνθρώπινης ζωῆς ὁ Κάντ ἀπαντᾷ μὲ ἀπόλυτη κατηγορηματικότητα καὶ βεβαιότητα, ὅτι ὑπάρχει πνευματικὴ οὐσία στὸν κόσμον ξεχωριστὴ καὶ ἀνεξάρτητη ἀπὸ τὴν ὕλη καὶ τὴ φύση, γιατί ὑπάρχει ἡ ἐλευθερία κ' ἡ ἐλευθερία εἶναι καθαρὴ πνευματικὴ οὐσία.

Ἐπίσης στὸ αὐτὸ μέρος ὁ Κάντ βεβαιώνει, ὅτι «γνωρίζουμε αὐτὸ γιὰ τὴν ἐλευθερία καὶ μὲ τὴν ἐλευθερία ἀποκτοῦν ἀντικειμενικὴ πραγματικότητα καὶ οἱ ἐννοιες τῆς ἀθανασίας καὶ τοῦ θεοῦ». Ἐπίσης παρακάτω ὁρίζει, ὅτι τὰ αἰτήματα τοῦ ἠθικοῦ λόγου στηρίζονται σὲ μιὰ ὑποκειμενικὴ ἀρχή, ἀλλὰ μὴ ἀρχὴ μὲ ἀντικειμενικὴ ἀξία γιὰ τὸν καθαρὸ πρακτικὸ λόγον, καὶ προσθέτει «ὑπάρχει ἐδῶ μιὰ ὑποκειμενικὴ ἀναγκαιότητα (ἀνάγκη τοῦ καθαρῦ λόγου), ποὺ μᾶς ἐπιβάλλει νὰ παραδεχτοῦμε τίς ἐννοιες τῆς ἀθανασίας καὶ τοῦ θεοῦ ὡς ἀντικειμενικὰ πραγματικὲς».

Ἀλλὰ τὸ ἀληθινὸ νόημα τῶν αἰτημάτων τοῦ ἠθικοῦ λόγου μᾶς δίνει ὁ Κάντ καθαρῶτα στὸ κεφάλαιον τῆς Κ.Π.Λ., ποὺ ἔχει ὡς τίτλον «Ἡ ὑπαρξὴ τοῦ θεοῦ ὡς αἶτημα τοῦ καθαρῦ πρακτικοῦ λόγου». Στὸ μέρος αὐτὸ ὁ Κάντ γράφει «Ἔδῶ νὰ παραδεχτοῦμε τὴν ὑπαρξὴ τοῦ ἀπολύτου πνευματικοῦ ὄντος συνδέεται μὲ τὴ συνείδηση τοῦ ἠθικοῦ μας χρέους. Ἡ παραδοχὴ αὐτὴ, ἂν καὶ εἶναι μέσα στὸν κύκλον καὶ τὴ δύναμιν τοῦ θεωρητικοῦ λόγου, ἀπὸ θεωρητικὴ ἄποψη εἶναι μιὰ ἐρμηνευτικὴ ἀρχὴ καὶ μπορεῖ νὰ θεωρηθῆ ὡς ὑπόθεσις, σχετικὰ ὅμως μὲ τὴν πνευματικὴ σύλληψη καὶ τὴ διανόηση ἑνὸς ἀντικειμένου ποὺ μᾶς δίνεται μὲ τὸν ἠθικὸ νόμον καὶ συνεπῶς ἀπὸ μιὰ ἠθικὴ ἀνάγκη γιὰ ἠθικοὺς σκοποὺς (τοῦ ὑπερτάτου ἀγαθοῦ), μπορεῖ νὰ ὀνομαστῆ πίστις καὶ μάλιστα καθαρὴ πνευματικὴ πίστις (reiner Vernunftglaube), γιατί ἡ πίστις αὐτὴ πηγάζει ἀπὸ τὸν καθαρὸ λόγον (τόσον ὡς θεωρητικόν, ὅσον καὶ ὡς πρακτικὸν λόγον)».

Κατηγορηματικὸς ἐπίσης εἶναι ὁ Κάντ στὴν τρίτη κριτικὴ του. Στὴν κριτικὴ μάλιστα αὐτὴ βλέπουμε μιὰ πρόοδο στὴ φιλοσοφικὴ σκέψη τοῦ Κάντ, ποὺ φτάνει ὡς τὸ σημεῖον νὰ βεβαιώνη, πῶς ἡ ἐλευθερία δὲν εἶναι «ἀντικείμενον πίστεως», ἀλλ' «ἀντικείμενον γνώσεως καὶ ἡ ἀντικειμενικὴ πραγματικότητά της μᾶς δίνεται μέσα στὴν ἐμπειρία». Στὸ τελευταῖον κεφάλαιον τῆς κριτικῆς αὐτῆς (§ 91), ποὺ ἔχει ὡς τίτλον «Ἐἶδος τῆς βεβαιότητος ποὺ μᾶς δίνει ἡ ἠθικὴ πίστις», ὁ Κάντ διακρίνει τ' ἀντικείμενα γνώσεως (res cognoscibilis) σὲ τρία εἶδη, α') τὰ ἀντικείμενα γνώσεως (Sachen der Meinung, opinabile), β') τὰ πραγματικὰ ἀντικείμενα (Thatsachen, scibile) καὶ γ') τ' ἀντικείμενα πίστεως (Glaubenssachen, mere credibile). Ὡς «ἀντικείμενα πίστεως» στὴν κριτικὴ αὐτὴ ὁ Κάντ θεωρεῖ μόνο τὴν

ἀθανασία καὶ τὸ θεό. Τὴν ἐλευθερία κατατάσσει στὸ δεύτερο εἶδος, στὰ «πραγματικὰ ἀντικείμενα». Τὰ ἀντικείμενα αὐτὰ ὁ Κάντ ὀρίζει στὸ ἴδιο μέρος ὡς «τὰ ἀντικείμενα ἐννοιῶν, πού ἡ ἀντικειμενικὴ πραγματικότητά τους μπορεῖ ν' ἀποδειχθῆ, εἴτε μὲ τὸν καθαρὸ λόγον, εἴτε μὲ τὴν ἐμπειρία, στὴν πρώτη περίπτωση μὲ τὰ πραγματικὰ θεωρητικὰ ἢ πρακτικὰ δεδομένα τοῦ λόγου, σὲ κάθε ὅμως περίπτωση μὲ μιὰ ἐνόραση, πὸ ἀνταποκρίνεται στὶς ἐννοίες αὐτές». Στὸ αὐτὸ μέρος ὁ Κάντ γράφει γιὰ τὴν ἐλευθερία τὰ ἑξῆς: «Ἀλλὰ τὸ πιὸ ἀξιοσημείωτο εἶναι, πὼς ἀνάμεσα στὰ πραγματικὰ ἀντικείμενα ὑπάρχει μιὰ πνευματικὴ ἰδέα (ποὺ δὲ δίνεται στὴν αἰσθητικὴ ἐνόραση καὶ συνεπῶς δὲν μπορεῖ νὰ ὑπάρξῃ καμμιά θεωρητικὴ ἀπόδειξη τῆς δυνατοτήτάς της) καὶ ἡ ἰδέα αὐτὴ εἶναι ἡ ἰδέα τῆς ἐλευθερίας· ἡ ἀντικειμενικὴ πραγματικότης τῆς ἰδέας τῆς ἐλευθερίας, ὡς πραγματικότης ἑνὸς ξεχωριστοῦ εἴδους αἰτιότητας (ἡ ἐννοία τῆς αἰτιότητας αὐτῆς γιὰ τὴ θεωρητικὴ φιλοσοφία εἶναι ὑπερβατικὴ), ἀποδείχεται μὲ τοὺς πρακτικοὺς νόμους τοῦ καθαροῦ λόγου καὶ σύμφωνα μὲ τοὺς νόμους αὐτοὺς σὲ πραγματικὲς πράξεις καὶ συνεπῶς μέσα στὴν ἐμπειρία (*nithin in der Erfahrung*). Ἡ ἰδέα αὐτὴ τῆς ἐλευθερίας εἶναι ἡ μόνη ἀπ' ὅλες τὶς ἄλλες ἰδέες τοῦ καθαροῦ λόγου, πὸ τὸ ἀντικείμενό της εἶναι ἕνα πραγματικὸ ἀντικείμενο καὶ πρέπει νὰ κατατάσσεται ἀνάμεσα στὰ *scibilia*». Καὶ πιὸ κάτω καὶ πρὶν ἀπ' τὴ γενικὴ παρατήρηση ὁ Κάντ γράφει «Ἀπὸ τὶς τρεῖς ἰδέες τοῦ καθαροῦ λόγου, τὸ θεό, τὴν ἐλευθερία καὶ τὴν ἀθανασία, ἡ ἰδέα τῆς ἐλευθερίας εἶναι ἡ μόνη ἐννοία τοῦ ὑπεραισθητοῦ, πὸ ἀποδείχτει (μὲ τὴν αἰτιότητα πὸ νοεῖται μέσα σ' αὐτὴ) τὴν ἀντικειμενικὴ πραγματικότητά της μέσα στὸ φυσικὸ κόσμον μὲ τὰ δυνατὰ μέσα στὴ φύση ἀποτελεσμάτων της, καὶ μὲ τὸν τρόπο αὐτὸ ἀκριβῶς κάνει δυνατὴ τὴν ἐνότητα τῶν δυὸ ἄλλων ἐννοιῶν μὲ τὴ φύση καὶ τὴν ἐνότητα καὶ τῶν τριῶν ἐννοιῶν γιὰ τὴ δημιουργία μιᾶς θρησκείας. Ὑπάρχει λοιπὸν μέσα μας μι' ἀρχή, πὸ ἔχει τὴ δύναμη νὰ ὑψωθῆ σὲ μιὰ δυνατὴ ἠθικὴ γνώση καὶ νὰ ὀρίσῃ τὴν ἰδέα τοῦ ὑπεραισθητοῦ μέσα μας ὡς καὶ τὴν ἰδέα τοῦ ὑπεραισθητοῦ ἔξω ἀπὸ μᾶς, ἐνῶ ἡ καθαρὴ θεωρητικὴ φιλοσοφία (ποὺ δὲν μποροῦσε νὰ μᾶς δώσῃ παρὰ μόνο μιὰ καθαρὰ ἀρνητικὴ ἐννοία τῆς ἐλευθερίας) ἔπρεπε νὰ μένη πάντα βυθισμένη μέσα στὴν ἀμφιβολία. Συνεπῶς ἡ ἐννοία τῆς ἐλευθερίας (ὡς θεμελιακὴ ἐννοία ὅλων τῶν ἀπολύτων ἠθικῶν νόμων) μπορεῖ νὰ ὑψώσῃ τὸ πνεῦμα ἔξω ἀπὸ τὰ ὅρια ἐκεῖνα, μέσα στὰ ὅποια περιορίζεται καὶ κλείνεται μὲ ἀναγκαιότητα κάθε φυσικὴ (θεωρητικὴ) ἐννοία καὶ γνώση χωρὶς καμμιά ἀπολύτως ἐλπίδα νὰ ξεπεράσῃ ποτὲ τὰ ὅρια αὐτά». Ἔλος στὴ γενικὴ παρατήρηση στὴν τελεολογία τοῦ ὁ Κάντ τονίζει «Καὶ ἡ γνώση καὶ ἡ πίστις πρέπει νὰ στηροῦνται σὲ πραγματικὰ ἀντικείμενα· ὅλα τὰ πραγματικὰ ἀντικείμενα ἀναφέρονται, εἴτε στὴν ἐννοία τῆς φύσης, εἴτε στὴν ἐννοία τῆς ἐλευθε-

ρίας· ἡ ἐλευθερία ἀποδείχνει τὴν ἀντικειμενικὴν πραγματικότητά της μὲ τὴν αἰτιότητα τοῦ καθαροῦ λόγου, σχετικὰ μὲ ὠρισμένα ἀποτελέσματα δυνατὰ μὲ τὴν αἰτιότητα αὐτὴ μέσα στὸν αἰσθητὸ κόσμος, καὶ τὴν πραγματικότητα αὐτὴ θέτει (ἡ ἐλευθερία) μὲ ἀπόλυτη ἀναγκαιότητα ὡς αἷτημα στὸν ἠθικὸ νόμο».

Ἐπίσης διαφωτιστικώτατο στὸ σπουδαιώτατο αὐτὸ σημεῖο εἶναι τὸ ἔργο τοῦ Κάντ «Von einem neuerdings erhobenen, vornehmen Ton in der Philosophie» (Ἔνας νέος ὑψηλὸς τόνος στὴ φιλοσοφία). Τὸ ἔργο αὐτὸ δὲν ἀφήνει καμμιά ἀπολύτως ἀμφιβολία γιὰ τὸ βαθύτερο νόημα τῶν αἰτημάτων τοῦ ἠθικοῦ λόγου καὶ τῆς πίστεως τοῦ Κάντ. Στὸ ἔργο τοῦ αὐτοῦ ὁ Κάντ πολεμάει—καὶ μάλιστα μὲ ἀρκετὴ εἰρωνία—τὴ φιλοσοφία τοῦ Jacobi, μόνο καὶ μόνο γιατί ὁ Jacobi ἤθελε νὰ στηρίξη τὴ φιλοσοφία στὴν τυφλὴ πίστη καὶ στὸ τυφλὸ αἶσθημα. Καὶ πρέπει νὰ σημειωθῆ, ὅτι στὸ σημεῖο αὐτὸ ἡ σκέψη τοῦ Κάντ συναντιᾶται μὲ τὴ σκέψη τοῦ Goethe. Καὶ ὁ Goethe γιὰ τοὺς αὐτοὺς λόγους ἦταν ἐναντίο τῆς φιλοσοφίας τοῦ Jacobi καὶ δὲν ἤθελε ν' ἀκούσῃ τίποτα γιὰ τυφλὴ πίστη στὴ φιλοσοφία καὶ στὴν πνευματικὴ ζωὴ τοῦ κόσμου. Καὶ μάλιστα ἡ ἐπίθεση τοῦ Jacobi μὲ τὸ ἔργο τοῦ «Von den göttlichen Dingen» (1811) ἐναντίο τοῦ Schelling ἔγινε ἀφορμὴ νὰ κόψῃ ὀριστικὰ ὁ Goethe τὴ φιλία του μὲ τὸ Jacobi.

Ὁ Κάντ ἐκφράζεται τόσο καθαρὰ καὶ κατηγορηματικὰ σ' ὅλο τὸ ἔργο του, ὥστε δὲν ἐπιτρέπεται καμμιά ἀπολύτως παρερμηνεῖα τῆς σκέψης του. Ἡ πίστη τοῦ Κάντ δὲν εἶναι μιὰ ὑποκειμενικὴ πίστη καὶ δὲν πηγάζει ἀπὸ ἓν' ἀπλὸ ὑποκειμενικὸ καὶ τυφλὸ αἶσθημα. Ἡ πίστη τοῦ Κάντ στὸ μεταφυσικὸ κόσμος εἶναι πίστη καθαρὰ πνευματικὴ στὴν πηγὴ της καὶ στὴν οὐσία της καὶ θεμελιώνεται μόνο στὸν καθαρὸ λόγος, ὡς θεωρητικὸ μαζὶ καὶ ἠθικὸ λόγος, καὶ εἶναι συνεπῶς μιὰ πίστη ἀπόλυτα ἀντικειμενικὴ μὲ καθολικὴ ἀξία καὶ ἐπιβολή. Ὁ Κάντ δὲ λέει πούθενά στὸ ἔργο του «πιστεύει στὸν κόσμος τῆς ἐλευθερίας, τῆς ἀθανασίας καὶ τοῦ θεοῦ, γιατί θέλει νὰ πιστεύῃ στὴν ὑπαρξή του, ὑπάρχει ὁ μεταφυσικὸς κόσμος, γιατί θέλει νὰ ὑπάρχη». Οὔτε μιὰ τέτοια πίστη βγαίνει ἀπὸ τὴ βαθύτερη κατανόηση τοῦ ἔργου του. Ὁ Κάντ λέει:

«Πιστεύει στὴν ἀντικειμενικὴ ὑπαρξὴ τοῦ πνευματικοῦ κόσμου τῆς ἐλευθερίας, τῆς ἀθανασίας καὶ τοῦ θεοῦ, γιατί εἶναι ὑποχρεωμένος πνευματικὰ νὰ πιστέψῃ στὴν ὑπαρξή του. Ἡ πίστη του στὸν πνευματικὸ κόσμος δὲν εἶναι ζήτημα ἠθικῆς συνείδησης, ὑποκειμενικῆς δοξασίας, ἀλλὰ ζήτημα πνευματικῆς ἀναγκαιότητας. Ὁ καθαρὸς λόγος καὶ μόνο ὁ καθαρὸς λόγος, ὡς θεωρητικὸς καὶ ἠθικὸς μαζὶ λόγος, τὸν ἀναγκάζει καὶ τοῦ ἐπιβάλλει μὲ ἀπόλυτη πνευματικὴ ἀναγκαιότητα νὰ πιστέψῃ στὴν ἀντικειμενικὴ ὑπαρξὴ τοῦ κόσμου τῶν πνευματικῶν οὐσιῶν. Καὶ εἶναι ὑποχρεωμένος πνευματικὰ νὰ πιστέψῃ στὴν ἀπόλυτη πραγματικότητά τοῦ υπερβατικοῦ πνευματικοῦ κόσμου, γιατί ἡ ἠθικὴ συνείδησί του τὸν βεβαιώνει ὅχι μὲ μι' ἀπλή πίστη, ἀλλὰ μὲ τελεία ἐπιστημονικὴ κριτικὴ καὶ ἀποδεικτικὴ βεβαιότητα καὶ ἀπὸ τὴν ἀποψη τῆς θεωρητικῆς φιλοσοφίας, ὅτι ὑπάρχει ἠθικὸς νόμος στὸν κόσμος καὶ ἡ οὐσία τοῦ κόσμου εἶναι ἠθικὴ. Ἀπ' τὴ στιγμὴ, πού δέχτηκε τὸν κόσμος ὡς ἠθικὸ στὴν οὐσία του καὶ ὡς ἀπόλυτη ἠθικὴ πραγματικότητά τὸν ἠθικὸ

νόμο, όχι ως μιὰ σχετική εμπειρική αρχή, ἀλλ' ως ἀπόλυτη a priori αρχή τοῦ καθαρῶς λόγου, εἶναι ὑποχρεωμένος ἀπὸ ὑπέρτατη πνευματικὴ ἀνάγκη νὰ πιστέψῃ στὴν ἀντικειμενικὴ πραγματικότητά τῆς ἐλευθερίας, τῆς ἀθανασίας καὶ τοῦ θεοῦ, γιατί ἡ ἐλευθερία, ἡ ἀθανασία καὶ ὁ θεὸς εἶναι οἱ ἀναγκαῖοι ὄροι τῆς ἀντικειμενικῆς πραγματικότητος τοῦ ἀπαλύτου ἠθικοῦ νόμου καὶ δίχως ἐλευθερία, ἀθανασία καὶ θεὸς δὲν μπορεῖ νὰ ὑπάρξῃ ὁ ἠθικὸς κόσμος. Ἡ πίστις τοῦ στὸ μεταφυσικὸ κόσμον (καὶ λέει πίστις, γιατί δὲν ἔχει γνώση τοῦ ὑπερβατικοῦ ὡς σύνθεσις ἐνόρασης κα' ἐννοίας τοῦ υπεραισθητοῦ) δὲν εἶναι ὑποκειμενικὴ, αἰσθητικὴ, τυφλὴ, αὐθαίρετη, σχετικὴ, ἀλλ' εἶναι πίστις, ποὺ θεμελιώνεται σὲ καθολικὲς καὶ ἀναγκαῖες πνευματικὲς ἀρχές, πίστις καθολικὴ με' ἀντικειμενικὴ ἀξία καὶ ὑποχρεωτικὴ ἰσχύ γιὰ ὅλο τὸν κόσμον. Τὸ πνεῦμα με' τίς ἐσωτερικὲς δυνάμεις του τοῦ ἐπιβάλλει νὰ δεχτῆ τὴν πνευματικὴ καὶ ἠθικὴ οὐσία τοῦ κόσμου. Τὸ πνεῦμά του καὶ μόνο τὸ πνεῦμά του τὸν ἀναγκάζει νὰ πιστέψῃ, πῶς πίσω ἀπὸ τὴ φωνὴ τῆς ἠθικῆς συνείδησός του καὶ τοῦ ἠθικοῦ νόμου ἀπὸ βάθος τῆς ψυχῆς του, ὑπάρχει, ἂν καὶ ἀόρατο, τὸ στόμα, ἀπὸ τὸ ὅποῖον βγαίνει ἡ φωνὴ τοῦ ἠθικοῦ νόμου, τὸ στόμα τοῦ θεοῦ, πῶς πίσω ἀπὸ τίς κορυφές τοῦ ὄρατοῦ κα' αἰσθητοῦ κόσμου ὑπάρχει ἡ ἀόρατη καὶ υπεραισθητὴ πηγὴ τοῦ ὄρατοῦ ἠθικοῦ φωτός, ποὺ καταπλημμυρίζει τὴ ζωὴ μας καὶ τὸ σύμπαν!.

Τ' ἀναγκαῖα λοιπὸν αἰτήματα τοῦ καθαρῶς ἠθικοῦ λόγου τῆς ἠθικῆς θεολογίας τοῦ Κάντ θεμελιώνουν με' ἀπόλυτη καὶ καθολικὴ πίστις τοῦ καθαρῶς λόγου (θεωρητικοῦ καὶ ἠθικοῦ) στὴν ἀντικειμενικὴ ὑπαρξὴ τοῦ μεταφυσικοῦ κόσμου.

Τὰ αἰτήματα τοῦ καθαρῶς ἠθικοῦ λόγου στὴ φιλοσοφία τοῦ Κάντ δὲν εἶναι οὔτε ὑπερβατικὲς γνώσεις, οὔτε ὑπερβατικὲς ἰδέες, ἀλλὰ μόνο ἀναγκαῖες a priori σκέψεις καὶ γνώσεις τοῦ ὑπερβατικοῦ με' ἀπόλυτη πνευματικὴ ἀναγκαιότητα σύμφωνα με' τοὺς βαθύτερους κα' αἰώνιους ἐσωτερικοὺς νόμους τοῦ πνεύματος ὡς καθαρῆς μορφῆς. Ὁ δρόμος αὐτὸς τῆς ἀναγκαίας a priori γνώσης ἦταν ὁ μόνος πνευματικὸς δρόμος, ποὺ ἔμενε ἀνοιχτὸς στὴ μεταφυσικὴ σκέψη τοῦ Κάντ ἀπὸ τὴ στιγμὴ ποὺ εἶχε ἀποκλείσει τὴν πνευματικὴ ἐνόραση ἀπὸ τίς γνωστικὲς δυνάμεις τοῦ ἀνθρώπινου πνεύματος. Καὶ τὸ δρόμο αὐτὸ θὰ βαδίση ἡ μετακαντιανὴ ἰδεαλιστικὴ Γερμανικὴ φιλοσοφία καὶ ἰδίως ἡ Ἑγελιανὴ φιλοσοφία.

Τὰ αἰτήματα τοῦ ἠθικοῦ λόγου τῆς Καντιανῆς φιλοσοφίας δὲν εἶναι συνθετικὲς κρίσεις a priori, ἀλλ' ἀναγκαῖες ἀναλυτικὲς κρίσεις a priori, ἀναγκαῖα πνευματικὰ συμπεράσματα, ποὺ βγαίνουν σύμφωνα με' τοὺς νόμους τῆς λογικῆς ἀπ' ὠρισμένα πραγματικὰ δεδομένα μέσα στὴ ζωὴ καὶ τὴν ἐμπειρία.

Οἱ δυὸ βασικὲς προτάσεις τοῦ συλλογισμοῦ τοῦ Κάντ εἶναι :

α'. Ὑπάρχει ὁ ἀπόλυτος ἠθικὸς νόμος στὸν κόσμον, ἡ οὐσία τοῦ κόσμου εἶναι ἠθικὴ.

β'. Ὁ ἠθικὸς νόμος ταυτίζεται ἀπόλυτα με' τὴν ἐλευθερία ὡς πνευματικὴ αἰτιότητα.

Τὰ θεμέλια συνεπῶς τῆς μεταφυσικῆς τοῦ Κάντ εἶναι ἠθικά. Ἡ πνευματικὴ πίστις τοῦ Κάντ στὴν ἀντικειμενικὴ ὑπαρξὴ τοῦ μεταφυσικοῦ κόσμου εἶναι τὸ ἀέτωμα τοῦ πνευματικοῦ του οἰκοδομήματος. Ὅσο μένουν ἀσά-

λευτα τὰ θεμέλια τῆς ἠθικῆς φιλοσοφίας τοῦ Κάντ, ἡ ἠθικὴ μεταφυσικὴ του εἶναι ἀκλόνητη.

Τὰ αἰτήματα τοῦ καθαρῦ ἠθικοῦ λόγου στὴν περιοχὴ τῆς μεταφυσικῆς, ὡς ἀναγκαῖες σκέψεις ἢ γνώσεις a priori, εἶναι ἀνάλογα μὲ τὰ αἰτήματα τοῦ καθαρῦ θεωρητικοῦ λόγου στὸν κύκλο τῶν φυσικομαθηματικῶν ἐπιστημῶν. Τὸ ἀνθρώπινο πνεῦμα σ' ὅλη τὴ ζωὴ του καὶ στὶς θετικὰς ἐπιστῆμες προχωρεῖ πάντα μὲ σκέψεις ἢ γνώσεις πρὸ βγαίνουν μὲ τὴν ἀπαγωγικὴ μέθοδο, μ' αἰτήματα καὶ ἀναγκαῖες ὑποθέσεις, πρὸ ἐλέγχει κ' ἐπαληθεύει ἔπειτα στὴν πραγματικότητά. "Ὅλες οἱ μεγάλες κ' αἰώνιες μαθηματικὲς ἀληθινοὶ εἶναι ἀναγκαῖες γνώσεις a priori καὶ εἶναι τελείως ἀδύνατο ν' ἀποδειχτοῦν ἐμπειρικῶς στὸ νόημα μιᾶς ἀπόλυτης ἐμπειρίας. Ἡ ἀπόλυτη βεβαιότητά τῶν μαθηματικῶν ἐπιστημῶν δὲν εἶναι βεβαιότητα ἐμπειρικὴ, ἀλλὰ βεβαιότητα καθαρὰ πνευματικὴ. Μόνον μὲ τὴν ἐμπειρία (στὸ νόημα τοῦ ἐμπειρισμοῦ) θὰ ἦταν ἀπολύτως ἀδύνατο ἡ θεμελίωση τῶν μαθηματικῶν καὶ τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν καὶ κάθε ἄλλης ἐπιστήμης. "Ὅλοι οἱ μεγάλοι κ' αἰώνιοι μαθηματικοὶ καὶ φυσικοὶ νόμοι, στοὺς ὁποίους στηρίζεται ἡ ζωὴ τοῦ ἀνθρώπου μὲσ' στὸν κόσμον καὶ ὅλος ὁ ἀνθρώπινος πολιτισμὸς, οἱ νόμοι τῆς γεωμετρίας, τῆς φυσικῆς, τῆς μαθηματικῆς φυσικῆς, τῆς μηχανικῆς, τῆς ἀστρονομίας, οἱ νόμοι τῆς γῆς, τῶν ἀστρῶν καὶ τοῦ σύμπαντος, οἱ νόμοι τοῦ Γαλιλαίου, τοῦ Κοπερνίκου, τοῦ Κεπλερ, τοῦ Νεύτων, κ. ἄ. δὲν εἶναι νόμοι ἐμπειρικοί, ἀλλὰ νόμοι καθαρὰ πνευματικοί. Ἐὰν τὸ ἀνθρώπινο πνεῦμα περιοριζόταν στὸ ὄρατο, πρὸ τοῦ προδιαγράφει ὁ ἐμπειρισμὸς καὶ ὁ ὕλισμός, καὶ ἦταν μόνον ἓνα παθητικὸ ὄργανον ἀντικαθρεφτισμοῦ τοῦ φυσικοῦ κόσμου χωρὶς καμμιά δημιουργικὴ δύναμη, θὰ ἦταν ἀπολύτως ἀδύνατο νὰ ὑπάρξει πνευματικὴ ἐξέλιξις τῆς ἀνθρωπότητος, πρόοδος τεχνικὴ, ὕλική, πνευματικὴ, ἠθικὴ, κάθε πρόοδος πολιτισμοῦ. Μὲ τὴν ἐμπειρία μόνον ὁ ἀνθρώπος θὰ ἔμενε σὲ τελεία πρωτόγονη καὶ κτηνώδη κατάστασις ζωῆς. Ὁ ἀνθρώπινος πολιτισμὸς εἶναι δημιουργήματα τοῦ πνεύματος καὶ μόνον τοῦ πνεύματος, ὡς καθαρῆς δημιουργικῆς δυνάμεως ἀπόλυτα ἀνεξάρτητης ἀπὸ τὴν ἐμπειρία."

1. Ἐν' ἀπὸ τὰ μεγαλύτερα ἐπιστημονικὰ πνεύματα τῶν νεώτερων χρόνων καὶ ὅλων τῶν αἰώνων, ὁ Henri Poincaré, στὸ βιβλίον του «La Science et l'Hypothèse» βεβαιώνει ἀπόλυτα μὲ τὸ παγκόσμιον κῆρὸς του, ὅτι τὰ μαθηματικὰ καὶ οἱ φυσικὲς ἐπιστῆμες θεμελιώνονται ἀπάνω σὲ ἀναγκαῖες ὑποθέσεις καὶ σ' αἰτήματα τοῦ θεωρητικοῦ ἐπιστημονικοῦ λόγου καὶ ὅλοι οἱ μεγάλοι φυσικοὶ καὶ μαθηματικοὶ ἀπὸ τὸ Laplace ὡς τὸν Cauchy «ξεκινῶντας ἀπὸ καθαρὰς ὑποθέσεις ἔβγαλαν ἀπαγωγικὰ ὅλες τὶς συνέπειές τους μὲ μαθηματικὴ αὐστηρότητα καὶ τὶς ἐσύγκριναν κατόπι μὲ τὴν ἐμπειρία» ("Ἐκδ. Alcan, σ. 248). Ἐπίσης ἐν' ἀπὸ τὰ μεγαλύτερα φιλοσοφικὰ πνεύματα τῆς Γαλλίας, ὁ Jules Lachelier—ὁ J. Lachelier, ὁ É. Boutroux καὶ ὁ H. Bergson εἶναι οἱ τρεῖς μεγάλοι δημιουργοὶ τῆς σύγχρονης Γαλλικῆς φιλοσοφίας—σ' ἓνα ἀπὸ τὰ βαθύτερα ἔργα τῆς Γαλλικῆς φιλοσοφίας «Du fondement de l'induction» ("Ἐκδ. Alcan, σ. 37), βεβαιώνει, πῶς τὰ θεμέλια τῆς καθ' ἑξοχὴν μεθόδου τῶν θετικῶν καὶ ἐμπειρικῶν ἐπιστημῶν, τῆς ἐπαγωγῆς, εἶναι πνευματικὰ (C'est

Ἄλλ' ἂν στίς θετικὲς ἐπιστῆμες ἦναι ἀπαραίτητη ἢ ἀπαγωγικὴ μέθοδος καὶ ἀναγκαῖες οἱ ἀναλυτικὲς κρίσεις, ἢ ἀναγκαιότητα αὐτὴ εἶναι ἐπιταχτικώτερη στίς πνευματικὲς ἐπιστῆμες καὶ ἰδίως στή μεταφυσικὴ, γιὰτὶ δὲν εἶναι δυνατὴ ἢ ἐμπειρία στήν περιοχὴ τῆς μεταφυσικῆς. Αὐτὸ ὅμως δὲ θὰ εἴπῃ καθόλου, πὼς ἢ βεβαιότητα τῶν πνευματικῶν ἐπιστημῶν καὶ τῆς μεταφυσικῆς δὲν εἶναι ἀπόλυτη, γιὰτὶ κάθε ἐπιστημονικὴ βεβαιότητα εἶναι πνευματικὴ καὶ μόνον πνευματικὴ. Τὸ πνεῦμα μόνον μὲ τὶς ἐσωτερικὲς δυνάμεις του, ἀνεξάρτητο ἀπὸ τὴν ἐμπειρίαν καὶ τὴ φύσιν, ἀπόλυτα αὐτόνομο καὶ ἐλεύθερο, ὑψώνεται δημιουργικὰ στίς κορυφὰς τῆς ἀλήθειας καὶ στὸν ἀπόλυτο δημιουργικὸ ταυτισμὸ του μὲ τὸ ἀντικείμενό του, τὸν κόσμον τῶν ἀπολύτων καὶ αἰώνιων ἀληθειῶν, ἐπιβεβαιώνει τὴ ζωὴ μὲ τὶς αἰώνιες πηγὰς τῆς, λυτρώνει τὸν ἄνθρωπον πνευματικὰ καὶ μεταφυσικὰ καὶ θεμελιώνει τὴν πνευματικὴν ζωὴν τοῦ κόσμου, τὴ φιλοσοφίαν καὶ τὴ μεταφυσικὴν, τὴ θρησκείαν καὶ τὴν ἠθικὴν, τὴν τέχνην καὶ γενικὰ τὸν πνευματικὸν πολιτισμὸν, στὸν ἀπόλυτον καὶ αἰώνιον ἀντικειμενικὸν μεταφυσικὸν καὶ ἠθικὸν ἰδεαλισμὸν!

Στὴ μελέτη μας αὐτὴ γιὰ τὴν Καντιανὴ φιλοσοφίαν θελήσαμε νὰ δείξουμε τὴν ἐσωτερικὴν ἐξέλιξιν καὶ πορείαν τῆς σκέψεως τοῦ Κάντ, τὸν ἐσωτερικὸν δεσμὸν τῆς θεωρητικῆς καὶ τῆς ἠθικῆς φιλοσοφίας του καὶ τὴν μεταφυσικὴν οὐσίαν ὅλου τοῦ ἔργου του. Στὰ μάτια μας ἡ πνευματικὴ δημιουργία τοῦ Κάντ ἔχει τὴν ἀρχιτεκτονικὴν τῶν μεγάλων δημιουργιῶν τοῦ πνεύματος. Εἶναι τρομαχτικὴ πλάνη νὰ πιστεύεται, πὼς πνεῦμα τοῦ ὕψους τοῦ Κάντ δὲν κατώρθωσε νὰ ὑψωθῇ στήν πνευματικὴ ἐνότητα ὅλου τοῦ ἔργου του καὶ πὼς ἡ θεωρητικὴ φιλοσοφία του συγκρούεται μὲ τὴν ἠθικὴν φιλοσοφίαν του. Ἡ ἐνότητα τῆς πνευματικῆς δημιουργίας εἶναι ἡ κυριώτερη ἀρετὴ τοῦ μεγάλου δημιουργικοῦ πνεύματος. Ὅλοι οἱ μεγάλοι κόσμοι τῆς φιλοσοφίας τοῦ Κάντ, ἡ θεωρητικὴ, ἡ ἠθικὴ, ἡ αἰσθητικὴ φιλοσοφία, ἡ φιλοσοφία τῆς ἱστορίας καὶ τοῦ πολιτισμοῦ, ἡ θρησκεία, συνδέονται ἀπόλυτα μεταξύ τους μὲ ὁργανικὴν ἐνότητα καὶ ἐσωτερικὴν ἀρμονίαν καὶ στὸ βιάθος ἀποτελοῦν ἓνα κόσμον. Οἱ ὑψηλότερες στιγμὲς τῆς πνευματικῆς δημιουργίας τοῦ Κάντ εἶναι ἡ θεωρία τοῦ γνωσιοθεωρητικοῦ ὑπερβατικοῦ ἰδεαλισμοῦ, ἡ θεωρία τῆς δημιουργικῆς οὐσίας τοῦ πνεύματος, ἡ διάκρισις τῶν ἀναλυτικῶν καὶ τῶν συνθετικῶν κρίσεων a priori, ἡ θεωρία τῶν ὑπερβατικῶν ἰδεῶν, ἡ θεωρία τῆς ὑπερβατικῆς ἐλευθερίας, ἡ κριτικὴ τῆς δογματικῆς μεταφυσικῆς (Κριτικὴ τοῦ καθαροῦ λόγου), ἡ ἐνότητα τοῦ ἠθικοῦ νόμου καὶ τῆς ἐλευθερίας (Ἀρχὴς τῆς μεταφυσικῆς τῶν ἠθῶν), ἡ ἠθικὴ συνείδησις ὡς ἀπόλυτη ἠθικὴ πραγματικότητα, ἡ θετικὴ ἔννοια τῆς ἐλευθερίας, ἡ ἔννοια τῆς ἀρετῆς καὶ ἡ ἔννοια τῆς προσωπικότητος, ἡ ζωὴ ὡς ἀπειρὴ ἠθικὴ πρόοδος καὶ τάσις πρὸς τὸ πνευματικὸν καὶ ἠθικὸν ἄπειρον, ἡ ἔννοια τοῦ ἀπολύτου ἀγαθοῦ καὶ τ' ἀναγκαῖα αἰτήματα

donc dans la pensée et dans son rapport avec les phénomènes que nous devons maintenant chercher le fondement de l'induction).

τοῦ καθαρῶ ἠθικοῦ λόγου (Κριτικὴ τοῦ Πραχτικοῦ Λόγου), ἡ κοσμικὴ ἐν-
σάρκωση τῆς ἐλευθερίας καὶ τῆς ἠθικότητος ὡς αἰσθητικῆς ὠμορφιάς, ἡ
παγκόσμια τελειολογία καὶ ἡ θεωρία τῆς ἀνθρωπότητος ὡς ὑπέρτατου σκοποῦ
τῆς δημιουργίας καὶ τοῦ σύμπαντος (Κριτικὴ τῆς κριτικῆς δυνάμεως), ἡ ἱστο-
ρικὴ ἐξέλιξη τῆς ἀνθρωπότητος μὲ σκοπὸν τὴν πνευματικὴν καὶ ἠθικὴν πρόοδο
μὲ τὸν αἰώνιον ἀγῶνα τοῦ φυσικοῦ καὶ τοῦ πνευματικοῦ (φιλοσοφία τῆς ἱστο-
ρίας), ὁ πόλεμος τοῦ ἀγαθοῦ καὶ τοῦ κακοῦ, ὁ θρίαμβος τῆς ἀρετῆς, ἡ καθα-
ρότατη ἠθικὴ πίστις τοῦ καθαρῶ λόγου, ἡ συνείδησις τῆς πνευματικότητος
καὶ τῆς θεϊκῆς οὐσίας τοῦ κόσμου, τὸ νόημα καὶ ἡ ἐκτέλεσις τοῦ ἠθικοῦ
χρέους ὡς θείας ἐπιταγῆς καὶ ἀγάπης τοῦ θεοῦ (θρησκεία).

Ὁλόκληρο τὸ δημιουργικὸν ἔργο τοῦ Κάντ θεμελιώνεται ἀπάνω στὴ θε-
μελιακὴ ἀρχὴ τοῦ πνεύματος, τὴν ἀρχὴν τῆς ἐνότητος τῆς πνευματικῆς δη-
μιουργίας. Ἀπὸ τὸ πρῶτον μεγάλο ἔργο τῆς κριτικῆς φιλοσοφίας τοῦ Κάντ,
τὴν Κριτικὴν τοῦ καθαρῶ λόγου, ὡς τὸ τελευταῖον ἔργο του ὅλη τὴ φιλοσο-
φικὴ δημιουργία του περνᾷ ἓνα πνεῦμα, φλογίζει μιὰ ψυχὴ καὶ φωτίζει
ἓνα φῶς, τὸ πνεῦμα, ἡ ψυχὴ καὶ τὸ φῶς τοῦ ἀπολύτου ἰδεαλι-
σμοῦ! Στὰ μάτια τοῦ Κάντ ὁ ἠθικὸς μόνος λόγος ὑπερέχει ἀπὸ τὸ θεωρη-
τικὸν λόγον, γιατί ὁ ἠθικὸς λόγος μᾶς δίνει τὴ θετικὴ ἔννοια τῆς ἐλευθερίας
καὶ λύει τὸ ἠθικὸν πρόβλημα τῆς ζωῆς καὶ μ' αὐτὸ καὶ τὸ μεταφυσικὸν πρό-
βλημα. Ἡ ὑπεροχὴ ὅμως αὐτὴ τοῦ ἠθικοῦ λόγου δὲ στηρίζει κανένα διαχω-
ρισμὸν τοῦ πνεύματος καὶ καμμιά ἐσωτερικὴν ἀντίθεσιν καὶ σύγκρουσιν τῶν
πνευματικῶν δυνάμεων. Ὁ λόγος στὸ βάθος εἶναι ἓνας καὶ ὁ αὐτὸς
καὶ μόνος ἡ θεωρητικὴ του χρῆσις διακρίνεται ἀπὸ τὴν ἠθικὴν του χρῆσις.
Τὴν ἀπόλυτη ἐνότητα τοῦ πνεύματος ὁ Κάντ τονίζει καὶ στὶς τρεῖς κριτικὰς
του καὶ ἀδρότερα στὴν τρίτη κριτικὴν του. Ὁ θεωρητικὸς λόγος δὲν εἶναι
σὲ ἀντίθεσιν μὲ τὸν ἠθικὸν λόγον. Ὁ θεωρητικὸς καὶ ὁ ἠθικὸς λόγος συνε-
ργάζονται μὲ ἀπόλυτη ἐνότητα καὶ ἁρμονία γιὰ τὸν ὑπέρτατον
σκοπὸν τῆς φιλοσοφίας καὶ τοῦ πνεύματος, τὴν λύσιν τοῦ μεταφυσικοῦ προ-
βλήματος. Ἡ κριτικὴ φιλοσοφία τοῦ Κάντ δὲν γκρεμίζει τὴν μεταφυσικὴν,
ἀλλὰ τὴ θεμελιώνει ἀπάνω σὲ ἠθικὰς βάσεις. Ἐκεῖνο, ποὺ γκρεμίζει
ὁ Κάντ, εἶναι οἱ θεωρητικὰς ἀποδείξεις γιὰ τὴν ὑπὸσιν τοῦ μετα-
φυσικοῦ κόσμου τῆς δογματικῆς μεταφυσικῆς καὶ τὶς ἀποδείξεις αὐτὰς γκρεμί-
ζει ὁ Κάντ, γιατί στὰ μάτια του εἶναι ἀβέβαιες καὶ ὀδηγοῦν μὲ τὴν ἀβεβαιό-
τητα καὶ τὴν ἀμφιβολίαν στὸ σκεπτικισμὸν καὶ στὸν ὕλισμό. Στὴ θέσιν ὅμως
τῶν θεωρητικῶν ἀποδείξεων ὁ Κάντ ὑψώνει τὶς ἠθικὰς ἀποδείξεις.
Γκρεμίζοντας ὁ Κάντ τὴν δογματικὴν θεωρητικὴν μεταφυσικὴν στὴ θέσιν τῆς
ὑψώνει τὴν κριτικὴν ἠθικὴν μεταφυσικὴν. Ἡ φιλοσοφία τοῦ Κάντ δὲν εἶναι
μόνος φιλοσοφία τοῦ καθαρῶ λόγου στὴν καθαρὴ ἐνυπαρκτικὴν ἐφαρμογὴν του
καὶ μεταφυσικὴν στὴν ἐνδοκοσμικὴν ἔννοιά της. Πέρ' ἀπὸ τὴν ἀπόλυτην ἐφαρ-
μογὴν της στὸν κόσμον τοῦ αἰσθητοῦ ἡ φιλοσοφία τοῦ Κάντ εἶναι μεταφυσικὴ
στὴν ὑπερβατικὴν ἔννοια, ὡς ἀναγκαία γνώσις τοῦ ὑπερ-αισθη-
τοῦ καὶ τοῦ πνευματικοῦ. Ἀπὸ τὴν καθαρὴν καὶ ὑπερβατικὴν γνώσιν

τοῦ αἰσθητοῦ κόσμου ὁ Κάντ ὑψώνεται πνευματικὰ μὲ ἀπόλυτη πνευματικὴ ἀναγκαιότητα σύμφωνα μὲ τοὺς αἰώνιους ἐσωτερικοὺς νόμους τοῦ πνεύματος στὸ φῶς τοῦ ἀπολύτου καὶ μὲ τὸν ἀπόλυτο κριτικὸ νοολογισμό του θεμελιώνει μιὰ ἠθικὴ πίστη τοῦ καθαροῦ (θεωρητικοῦ καὶ ἠθικοῦ) λόγου στὸ μεταφυσικὸ κόσμο τῆς ἀπόλυτης ἀλήθειας, τῆς ἀπόλυτης ὁμορφιᾶς καὶ τοῦ ἀπολύτου ἀγαθοῦ, στὸν ὑπερβατικὸ κόσμο τοῦ πνεύματος, ποὺ ἡ οὐσία του εἶναι αἰώνια ζωὴ, αἰώνια πνευματικὴ δημιουργία μέσα στὴν ὁμορφιὰ καὶ τὴν ἀγαθότητα, αἰώνια πνευματικὴ λύτρωση καὶ πνευματικὴ εὐδαιμονία!

VI. Ο ΚΑΝΤ ΚΑΙ Ο ΓΕΡΜΑΝΙΚΟΣ ΚΟΣΜΟΣ

Ἡ φιλοσοφία τοῦ Κάντ ἔδωσε στὸν κόσμο φωτεινότερα καὶ τελειότερα ἀπὸ κάθε ἄλλο Γερμανὸ φιλόσοφο τὴ βαθύτερη καὶ τὴν αἰώνια μεταφυσικὴ κοσμοθεωρία τοῦ Γερμανικοῦ κόσμου. Τὰ δυὸ βαθύτερα στοιχεῖα τῆς πνευματικῆς δημιουργίας τοῦ Κάντ εἶναι ἡ πνευματικὴ πίστη στὸ μεταφυσικὸ κόσμο τῶν ἀπολύτων κι' αἰώνιων πνευματικῶν οὐσιῶν στὸν κύκλο τῆς μεταφυσικῆς καὶ ὁ αἰώνιος λυτρωτικὸς πνευματικὸς καὶ ἠθικὸς μέσ' στὸν κόσμο ἀγῶνας τῆς ἀνθρώπινης ψυχῆς στὸν κύκλο τῆς ἠθικῆς.

Καὶ τὰ δυὸ αὐτὰ στοιχεῖα εἶναι στὸ βάθος τῆς ψυχῆς τοῦ Γερμανικοῦ κόσμου ἀπὸ τοὺς πρώτους αἰῶνες τῆς αὐγῆς τῆς ἱστορίας του ἀπάνω στὴ γῆ. Ἡ πίστη στὸ ὑπεραισθητὸ καὶ τὸ ἀόρατο, στὸ ὑπερβατικὸ καὶ τὸ ἀπόλυτο, ἡ πίστη στὸ αἰώνιο μυστήριον τῆς ζωῆς καὶ στὴν αἰώνια μυστικὴ οὐσία τοῦ κόσμου, εἶναι ἡ πιὸ βαθιὰ πίστη τοῦ Γερμανικοῦ λαοῦ. Ἡ πίστη τῶν ἀρχαίων Γερμανῶν ἦταν ἡ πίστη στὶς Runen. Ἡ Rune τοῦ ἀρχαίου Γερμανικοῦ κόσμου εἶναι τὸ μυστήριον τοῦ πράγματος, ἡ μυστικὴ οὐσία τοῦ ὄντος. Κάθε πράγμα, κάθε πρόσωπο μέσ' στὸν κόσμον, ἔχει, σύμφωνα μὲ τὴν πίστη αὐτὴ, τὴ Rune του. Ὅποιος γίνεται κύριος τῆς Rune γίνεται κύριος καὶ τοῦ πράγματος ἢ τοῦ προσώπου. Οἱ θεοὶ τοῦ Γερμανικοῦ πολυθεϊσμοῦ ὕστερ' ἀπὸ πολύχρονους καὶ σκληροὺς ἀγῶνες ἔγιναν κύριοι ὄλων τῶν Runen καὶ ὄλου τοῦ κόσμου. Οἱ Runen ἔχουν, σύμφωνα μὲ τὴν πίστη αὐτὴ τῶν ἀρχαίων Γερμανῶν, μυστηριακὲς ιδιότητες, ἐμπνέουν τὸν ἔρωτα στὶς νέες γυναῖκες, γαληνεύουν τὴ θάλασσα καὶ τὰ κύματα, λευτερώνουν τὴ γυναῖκα στὴ γέννηση, ἀνασταίνουν νεκροὺς, γυαρίζουν τὶς πληγές, μαγεύουν τοὺς δικαστές, χαρίζουν πνεῦμα στὸν ἄνθρωπον κ.λ.π.

Ἡ βαθύτερη καὶ ἀρχαιότερη αὐτὴ πίστη τοῦ Γερμανικοῦ κόσμου μετουσιωμένη πνευματικὰ σὲ φιλοσοφικὴ κοσμοθεωρία εἶναι ἡ πνευματικὴ πίστη τοῦ Κάντ στὸν ὑπερβατικὸ κόσμον τῶν πνευματικῶν οὐσιῶν. Ἡ Rune τῶν ἀρχαίων Γερμανῶν εἶναι τὸ περίφημον Ding an sich, τὸ νοούμενον ἢ ὑπερβατικὸ ὄν τοῦ Κάντ. Ἀλλὰ καὶ τὸ δεύτερον στοιχεῖον τῆς Γερμανικῆς ψυχῆς καὶ τῆς δημιουργίας τοῦ Κάντ, ὁ ἠρωϊκὸς πνευματικὸς καὶ ἠθικὸς ἀγῶνας τοῦ πνευματικοῦ καὶ μεταφυσικοῦ λυτρωμοῦ, εἶναι ἡ ἀρετὴ, στὸ ὑψηλὸ καὶ ὑπερβατικὸ νόημα τῆς φιλοσοφίας τοῦ Κάντ.